

Sanja Vulić
Zagreb

VAŽAN PRINOS POZNAVANJU JEZIKA
HRVATSKIH PJESNIKA OD POČETAKA HRVATSKE
KNJIŽEVNOSTI DO KRAJA 17. STOLJEĆA

Amir Kapetanović,
Jezik u starim versima hrvatskim
Književni krug Split, 2016.

U doba nasilnoga cjepkanja i pokušaja rashrvaćivanja hrvatskoga jezika te cjepkanja i tuđega prisvajanja hrvatske književne baštine, više je nego dobrodošla ova knjiga iz pera renomiranoga filologa Amira Kapetanovića, vrsnoga znalca i starijih hrvatskih pisanih djela i njihova jezika. Premda je većina tekstova sabranih u ovoj knjizi već bila objavljena, ovako skupljeni na jednom mjestu, a usto manje ili više doručeni kao petnaest poglavlja jedne knjige, dostupniji su svima zainteresiranima. Svaki ozbiljan korisnik ove knjige brzo će ustanoviti kako je riječ o djelu koje je nedvojbeno rezultat dugotrajnoga vrlo ozbiljnoga filološkoga istraživanja kakva su danas na žalost rijetka i postaju sve rjeđa, a zamjenjuju ih površna iščitavanja starih tekstova i još površniji zaključci.

U prvom poglavlju autor donosi važnu napomenu da pod terminom *starohrvatski jezik* podrazumijeva »sve hrvatske narodne idiome koji su se govorili i upotrebljavali u pisanim tekstovima od konca 11. do konca 15. stoljeća.« Naglašava da je starohrvatski poetski jezik srednjovjekovnih tekstova od sredine 14. do sredine 16. stoljeća uglavnom »čakavske pro-

venijencije«, što je bio jezični temelj hrvatskoj, ne samo čakavskoj nego i štokavskoj lirici koncem 15. i u 16. stoljeću. Ističe da je »neprihvatljiva predodžba«, kako »je starohrvatskim jezikom u srednjem vijeku pisano samo ono što je« na latinici, ali ne i glagoljički i ćirilički tekstovi koji bi, po tom shvaćanju, isključivo bili pisani crkvenoslavenskim jezikom. Istina je, ističe autor, da su starohrvatski tekstovi nastajali na trima pismima, a pretežito na glagoljici. Sa sociolingvističkoga je aspekta vrlo zanimljivo Kapetanovićevo zapažanje kako u »starohrvatskim tekstovima nema mnogo posuđenica i tuđica«, što svjedoči o vrlo visokoj razvijenosti književnoga jezika. Sa sintaktičkoga pak aspekta važan je podatak da u razmatranim srednjovjekovnim tekstovima uopće »nije potvrđena posvojna zamjenica *nezin*« nego isključivo genitivna sveza, dok se za muški i srednji rod rabe obje realizacije – i genitivna sveza i posvojna zamjenica. Poznato je, naime, da se u starim hrvatskim tekstovima posvojnost u pravilu izražavala vezom imenice i genitivnoga zamjениčkoga oblika za 2. os. jedine.

U drugom je poglavlju riječ o odnosu pjesama iz najstarije poznate hrvatske pjesmarice (tj. *Pariške pjesmarice*, 1380.) i *Berčićeva zbornika br. 5* (s konca 15. st.). Autor upozorava da *Berčićev zbornik br. 5* do sada nije bio naročito zanimljiv hrvatskim filozozima. Naglašava kako »*Pariška pjesmarica* nije samo najstarija hrvatska pjesmarica nego i najstarija antologija hrvatskoga srednjovjekovnoga pjesništva«. Za petrogradski pak »glagoljaški *Berčićev zbornik br. 5* s konca XV. st.« ističe da je »jedan od važnih i do sada zanemarenih vrela najstarijega hrvatskoga pjesništva, a važan je osobito zbog velikih podudarnosti s najstarijom hrvatskom pjesmaricom« jer »tekstološka analiza ukazuje na zaključak da se« (...) »najstarija hrvatska pjesmarica iz 1380. godine odrazila« u razmatranom *Berčićevu zborniku* »jače nego u bilo kojoj hrvatskoj pjesmarici ili zborniku nastalom do sredine XV. stoljeća.«

Treće je poglavlje posvećeno Berčićevoj petrogradskoj zbirci glagoljičkih tekstova. U tom je poglavlju iznimno važna iscrpna komparativna analiza pasionskih srednjovjekovnih tekstova. Valja istaknuti i autorovu zaključnu napomenu kako »otkrićem ulomaka hrvatskoga srednjovjekovnoga pasionskoga teatra bolje« se može »dokumentirati razvojni put hrvatske srednjovjekovne drame«.

U četvrtom poglavlju analizira dvije srednjovjekovne dramatizacije u stihovima koje sačinjavaju glagoljični *Zbornik prikazanja* (1556.) u kon-

tekstu srodnih djela u 16. st. To su *Muka Spasitelja našega* i *Mišterij vele lip i slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim v grob postavljen*. Osobito zanimljivom autor smatra činjenicu da su ta djela nastala sredinom renesansnoga 16. stoljeća. *Muka* je temeljena na čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu, a *Mišterij* na ikavskom. Ističe da je *Muka*, za razliku od *Mišterija*, mogla biti jezično stilizirana na vinodolskom području te da su oba teksta zanimljivi ostatci srednjovjekovne pismenosti u renesansnom 16. stoljeću. U *Muci* nalazi i realizacije tipa *buš goriti; bum viditi; buš vidit; bu visiti*, što nije začudno kada se ima na umu da su već u 15. i 16. st. glagoljaši, osobito između Kupe i Velebita, a kako se vidi i na vinodolskom području, u svoj pisani jezik uzimali elemente iz različitih hrvatskih narječja. Jezik *Mišerija* pak karakteriziraju pojedini štokavizmi. To je zapravo i logično jer je, općenito uzevši, sjevernozapadna čakavština (sjeverno od Zadra) genetski vrlo srodna kajkavštini, dok je jugoistočna (južno od Zadra) vrlo rano počela dobivati štokavske utjecaje. Međutim, autor ove knjige izričito naglašava kako jezik *Muke* i *Mišterija* »nije vjerni odraz negdašnje govorne čakavštine, nego književna čakavština«, koje »je uporaba bila određena nekim uzusima naddijalektnoga izražavanja«.

U petom poglavlju, u kojem je riječ o leksiku Marulićeve *Suzane*, najprije je istaknuto kako to djelo nije tiskano za piščeva života, također da nije točno datirano, ali da je nastalo poslije *Judite* jer se to slavno djelo u *Suzani* spominje. Kapetanović navodi neke Marulićeve leksičke posuđenice u *Suzani*, kao npr. *foja* za koju se u istom djelu rabi i sinonim *list*. Posuđenica *foja* u *Suzani* je, kako ističe autor, ne samo jedina potvrda te riječi u Marulićevu hrvatskom opusu, nego, prema podacima u Akademijinu rječniku, jedina potvrda te riječi u hrvatskoj pisanoj baštini. Taj mi se podatak čini osobito zanimljiv ima li se na umu da je u 19. st., pa i 20. st. (posebice u 1. polovici) posuđenica *foji* uobičajena u Splitu i Dubrovniku u značenju 'novine'. Izlazili su npr. *Foji od pazara*. U ovom je poglavlju riječ i o vrlo razvijenom pravnom hrvatskom nazivlju u Marulićevoj *Suzani*, što npr. ilustriraju riječi *sudac; svidok; svidočiti; priseći*. Ta mi se činjenica također čini osobito zanimljivom u kontekstu hrvatske leksikografije jer sve navedene riječi nalazimo i u Vrančićevu rječniku (1595.), pa s pravom možemo pretpostaviti da su preuzete od Marulića. Kapetanović Marulićevu imenicu *panjka*, u značenju 'kleveta', uspoređuje s uporabom te riječi u *Vinodolskom zakoniku* i *Poljičkom statutu*. I tu je važno upozoriti na Vrančićev glagol

panjkati u značenju 'klevetati', od kojega je glagolska imenica *panjka* izvedena. Zanimljivo je da nam se i danas u normiranom književnom jeziku očuvao taj glagol (češće u svršenom vidu *opanjkati*), ali ne i glagolska imenica *panjka*. Vrativši se opet Kapetanovićevoj analizi Marulićeva leksika ističemo njegovu usporedbu biljnoga nazivlja u *Suzani* s onim u Vetranovićevim i Hektorovićevim djelima. Važno je istaknuti da autor ove knjige upozorava i na zabludu kako su *dub* i *hrast* u starijoj književnosti redovito sinonimi. Zato ističe da je Marulić u *Suzani*, nabrojivši *dub* i *hrast* »očito razlikovao dva stabla«. U tom kontekstu donosimo iz 17. stoljeća primjer iz *Zrcala duhovnoga* Dubrovčanina Mavra Orbinija, koji piše: »govore da oni dub jedna smokva i voće ono bi takoder smokvenok«. To je samo jedan od brojnih primjera u starijoj hrvatskoj književnosti u kojoj je *dub* nerijetko označavao 'stablo općenito', dok se riječ *dubrava* rabila u značenju 'šuma općenito', a ne samo hrastova. Tako je još uvijek, barem u starijih govornika, u pojedinim hrvatskim govorima svih triju narječja (npr. u čakavskoj Undi u zapadnoj Mađarskoj, u kajkavskoj Pregradi u Hrvatskom zagorju, u štokavskom Prološću kraj Imotskoga). Ovom prigodom upozoravamo na još jedan primjer koji je Kapetanović izdvojio iz Marulićeva djela, a to je *gorski javor* u značenju 'šumski lovor'. Etimolog Petar Skok upozorio je da je *javor*, kada se rabi u značenju 'lovor', romanizam koji se razvio od latinskoga *laurus*, tj. *laurus* > *lavor* > *avor* > *javor*. Odatle npr. *javor* u značenju 'lovor' u Bibinjama kraj Zadra i na zadarskim otocima, u Tribunju kraj Šibenika, na otoku Uniju i na Hvaru, također u istom značenju *javorika* na otoku Krku itd., o čem nam svjedoče dijalekatni rječnici i dijalekatna književna djela.

Ponovo se vrativši Kapetanovićevoj knjizi dolazimo do šestoga poglavlja u kojem je riječ o donedavno nepoznatoj rukopisnoj biblijskoj *Pripovijesti o Esteri*, koja je napisana u stihovima, a nastala je u 16. st. na području čakavskoga ikavskoga dijalekta. Jezik toga djela uspoređuje s jezikom Marulićevih djela i ostavlja otvoreno pitanje je li Marulić autor i toga djela.

U središtu sedmoga poglavlja jest jezik Hvaranina Hanibala Lucića u njegovu djelu *Skladanje izvarskih pisan razlicih* koje je, tri godine nakon autorove smrti, tiskano u Mlecima 1556. Uspoređujući stihove iz dubrovačkoga Ranjinina zbornika i Lucićeve stihove, Kapetanović zaključuje da »je riječ o pjesništvu na istom hrvatskom književnom jeziku, ne samo na dvama dijalektima, štokavskom i čakavskom«.

U osmom poglavlju razmatra jezik književnoga opusa Dubrovčanina Nikole Nalješkovića. Upozorava da Nalješkovićeви rukopisi nisu očuvani te da »mlađi prijepisi Nalješkovićeвиh tekstova nastaju od XVII. do XIX. stoljeća«. »Pomnijom raščlambom Nalješkovićeва opusa«, piše Kapetanović, »moglo bi se ustvrditi kako je riječ o zapravo nekoliko romanskih slojeva« – dalmatskom, talijanskom i mletačkom. Autor se pita: »zar inojezično podrijetlo riječi ne jamči ujedno i njezinu frekventnost u ondašnjem razgovornom jeziku u Dubrovniku?« Ta je postavka najvjerojatnije točna jer najstariji Dubrovčani u svom govoru i danas rabe romanizme različitoga podrijetla, pa su npr. *rujba* 'ozeblina', *pipun* 'dinja' posuđenice iz dalmatoromanskoga, *komončin* 'noćni ormarić' i *škapin* 'kratka čarapa' posuđenice iz mletačkoga, a *boča* 'lopta' i *đestro* 'zahod' posuđenice iz talijanskoga jezika.

Deveto je poglavlje naslovljeno »Kanconjerski jezik Marina Držića«, a u desetom autor analizira Karnarutićev spjev o Piramu i Tizbi u okviru zadarsko-šibenskoga književnoga kruga. Također uključuje usporedbe s Marulićevim i Lucićevim jezikom.

Jedanaesto i dvanaesto poglavlje posvećeni su Barakoviću i Divkoviću, a trinaesto sadrži analizu čakavsko-štokavskih preplitanja u Mrnavićevoj *Osmanšćici*, odnosno opisuje se iznimno snažan štokavski utjecaj na tekst čakavske osnovice. Zanimljiv je u tom tekstu i popis različitih tvorbeno motiviranih riječi u Mrnavićevu jeziku. Taj popis različitih složenica i izvedenica s hrvatskim tvorbenim osnovama te hrvatskim sufiksima i prefiksima, nedvojbeno svjedoči o vitalnosti rječotvorbenoga sustava onodobnoga hrvatskoga književnoga jezika.

U središtu pozornosti četrnaestoga poglavlja jest *Historija od Filomene* fra Ivana od Zadra jer je to djelo rijedak primjerak tiskanoga književnoga djela temeljena na čakavštini u drugoj polovici 17. st. te zato dobar primjer kontinuiteta čakavskoga književnojezičnoga tipa u tom vremenu. *Historija od Filomene* sadržajno je temeljena na Ovidijevu djelu, tiskana je u Mlecima, a najstarije dostupno izdanje je iz 1672., na kojem se temelji jezična analiza u ovoj knjizi. Kapetanović ističe kako autor ovoga djela, za razliku od svojih sugrađana Zoranića, Budinića i Barakovića, nikada ne vokalizira dočeto -l. S Karnarutićem *Vazetjem Sigeta grada* razmatrani tekst povezuje uporaba sinonima (ne kontaktnih) *nevernik*, *poganin* i *patarin* te kontaktnih sinonima *svarha* i *dospitak*. Posljednje pak poglavlje u knjizi naslovljeno je »Jezične kreacije Jeronima Kavanjina«.

Ovaj kratak pregled poglavlja pokazuje da je Kapetanović svojom knjigom svjesno obuhvatio autore iz različitih hrvatskih sredina u razmatranim stoljećima. Svojim se iscrpnim analizama još jednom predstavio kao vrstan poznavatelj starije hrvatske književnosti, filolog koji se razumije i u poetiku teksta i u zahtjevnu jezikoslovnu analizu. Vrlo ozbiljnom filološkom analizom obuhvatio je hrvatske čakavske i južnoštokavske tekstove i pokazao kulturnu i jezičnu povezanost hrvatskih krajeva i autora.